

Синиша Мишић

Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Међународни центар за православне студије, Ниш - Србија

e-mail: simisic@f.bg.ac.rs

МОНАСТИРСКИ ПОСЕДИ У ЗЕМЉАМА ЛАЗАРЕВИЋА (1390–1427)*

Апстракт: Рад се бави судбином манастирских имања у земљама Лазаревића у периоду од 1390. до 1427. године. Посматра се однос Лазаревића према овом питању и утицај нове политичке ситуације на обавезе насељеника на манастирским поседима.

Кључне речи: Лазаревићи, деспот Стефан, манастирски поседи, унче, војска, работе, Турци.

У средњовековној Србији Немањића оснивање манастира била је дужност владара, а касније и крупне властеле, владаревих најближих сродника и сарадника. Немањићи су у овоме следили пример оснивача династије Стефана Немање. Сви владари из Немањине лозе су подигли своје задужбине и богато их даривали поседима и привилегијама. На тај начин, формирано је преко двадесетак великих манастирских властелинстава са великим бројемседа (села, заселци, катуни, планине, виногради, млинови, тргови). Због привилегија које су уживали насељеници овихседа у односу на државу (ослобађање од дажбина и работа, војске, котла), ова властелинства су се развила у напредне економије, које су могле да производе значајне вишкове намењене трговини. Уз сваки значајнији манастир, временом се развио трг на коме су изношени вишкови производње манастирског газдинства. У доба цара Душана, ктиторство се проширило и међу велможама (деспот Јован Оливер, деспот Дејан, севастократор Влатко Паскачић), који такође стварају значајна манастирска властелинства.

После 1371. године део манастирскихседа је пропао, а пострадали су и многи манастири и цркве. У земљама кнеза Лазара и његовог зета Вука Бранковића, манастирски поседи су заштићени од стране владара, а они су постали нови ктитори Хиландара, који је имао једно од највећих властелинстава у српским земљама.¹ Следећи у владарској идеологији Немањића, кнез Лазар, следио их је и у ктиторској делатности и у односу према српској цркви. Поред Хиландара, кнез Лазар је даривао и друге манастире, а знатно је увећао и властелинство Светог Пантелејмона у Србији. Његови наследници, кнегиња Милица са синовима, наставили су да се старају о овом властелинству. Они су 1395. године издали сводну повељу за овај манастир, чији су поседи били расути широм земаља Лазаревића.² Кнез Лазар и његови наследници су

*Рад настао у оквиру пројекта *Насеља и становништво српских земаља у позном средњем веку (14–15. век)* ев. бр. 177010, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

1 Благојевић 1989, 47–61.

2 Повеља је сачувана у оригиналу или блиском препису из 1395. године и оштећеном препису из

својим даривањима оформили властелинство од девет метохија са 22 села, три заселка, три цркве, једног трга, једног забела, 500 крушаца соли у Болвану и кућа са људима у Крушевцу, Болвану и Прокупљу.³ По својим прилозима ово властелинство није спадало у велика властелинства, каква су била, на пример, хиландарско, дечанско, бањско и друга. Без обзира што ово нису била лака времена за Лазаревиће, они су очували и увећали властелинство Светог Пантелејмона. Сва села су ослобођена свих царских дохода и работа⁴, без обзира на војни и економски притисак који Лазаревићи трпе од 1390. до 1395. године. До овог времена формирано је и очувано и властелинство манастира Љубостиње, које је, судећи по познијим вестима, спадало међу велика властелинства.

Сам кнез Лазар је, по угледу на Немањиће, основао своју загробну задужбину манастир Раваницу. При оснивању, манастир је добио велике поседе и уобичајене привилегије тако да се сврстао међу најважније *царске лавре*. Раваничко властелинство са преко 60 сеоских насеља, углавном концентрисаним у Поморављу, Браничеву и Мачви, представљало је значајну привредну чињеницу на овим просторима. У исто време (1382) засновано је велико властелинство манастира Дренче, монаха Доротеја. Кнез Лазар је обилато награђивао подршку српске православне цркве његовој владавини и у томе, такође, следио раније српске владаре.

После битке на Косову пољу (1389), Лазареви наследници су се нашли у тешком положају. Земља је изложена пљачкању и разарању од стране Турака, почели су напади Угара са севера, али су и унутрашњи сукоби били жестоки. Све то утицало је на разарање и секуларизацију црквених поседа. Из једне Миличине исправе дознајемо у какво је стање доведено дечанско властелинство. У самој повељи каже се да је од стране Турака све спаљено и оборено, опљачкано, а метоси отети и скоро потпуно опустели.⁵ Ово стање на дечанском властелинству настало је после турског освајања земље Вука Бранковића 1396. године. Кнегиња је повратила са свом имовином отета села првог ктитора, која су била у држави Лазаревића. Као повраћена села изричито се наводе Чабић, Дољанци, Брестовац, 12 засеока и Серош са свим заселцима.⁶ Прва три села су у самој близини Дечана, али су била отета од манастира. Ова села нису узели Турци, већ властела која је искористила рат и пустошење да се докопа манастирских имања. Сама монахиња Јевгенија је Дечанима приложила село Батушу са заселцима, Доброш, Чрногјоно, Плањане, Поток, Ческово, Пут и Днепоље.⁷

Овде је посебно за нас занимљиво село Ческово, које је 1327. године било заселак села Косорића. Њега је Хиландар уступио браћи Дмитру и Богдану Хардомићима, па је на тај начин секуларизовано. Цар Душан га је 1348. године приложио келији Светога Саве. Ческово је у међувремену секуларизовано, као и Дољанце (исто је припадало келији Светога Саве), тако је Милица могла да их оба приложи Дечанима, јер су у међувремену поново припала држави.⁸ Није познато када се то тачно догодило нити је познат разлог секуларизације. Један од разлога узимања поседа од манастира могао је бити и немир и небрига монаха. Тако је Хиландару одузета црква у Лешју, а враћена је ктиторовим наследницима Црепу и Држману Вукославићима.⁹ У време Лазаревића

1400. године. Издање ове исправе је претходило акту игумана Никодима из 1395/96. године. Види Јечменица 2014, 186–187, са релевантном литературом.

3 Леонид 1868, 274; Младеновић 2007, 295–296.

4 Леонид 1868, 275.

5 Младеновић 2007, 392.

6 Исто, 393.

7 Исто, 393.

8 Благојевић 2000, 54.

9 Михаљчић 1976, 105.

такође је вршена секуларизација црквених поседа. Занимљив пример је црква и метох Ваведена Богородице у селу Кукањ у Ибру. Ову цркву је на својој баштини подигао војвода кнеза Лазара, Обрад Драгослалић.¹⁰ После Косова, војвода Обрад је изневерио Лазаревиће, вероватно пришавши Вуку Бранковићу, па су му они одузели баштину и заједно са црквом претворили је у пронију.¹¹ Око три године касније код њих су дошли утицајни хиландарски монах Герасим Бранковић са угледним хиландарским *старцима*. Они су тражили Обрадову цркву са поседима тврдећи да је он намеравао да је приложи Хиландару. Они су овим тражили гашење једне проније и десекуларизацију поседа, што Лазаревићима у ово време није могло одговарати, јер им је сваки војнички посед био драгоцен. Међутим, с обзиром на чињеницу да је иза ових захтева вероватно стајао, тада моћни Вук Бранковић, Лазаревићи су одлучили да овај посед уступе Хиландару, тако што је цркву са метохом приложио лично кнез Стефан Лазаревић.¹² Стање у земљама Лазаревића, ове је у неком тренутку приморало да обуставе годишњу исплату Хиландару 100 литара сребра од новобрдске царине, што је приложио још кнез Лазар. Хиландарцима је овај доходак вратио деспот Стефан Лазаревић тек 1406/7. године, када је прихваћен за главног ктитора Хиландара.¹³

Политички притисак у земљи, који су Лазаревићи морали да издрже почетком 90-их година 14. века, почео је да попушта после 1396, а притисак Турака је постао слабији после Ангорске битке 1402. године. Зато је у погодном тренутку враћен Хиландару приход од новобрдске царине. А две године раније деспот Стефан је на молбу своје мајке дао деспотици Јевпраксији (Јефимија) село Јабучје у жупи Левач, да га за своју душу приложи Хиландару.¹⁴ У време кнеза Лазара, ово село је у пронију држао неки Младен Псисин. Овај пронијарски посед је вероватно још раније угашен, али деспот није имао потребу да га обнови као пронију, већ је приложен Хиландару.

На сличан начин се могу посматрати и прилози деспота Стефана Лазаревића Хиландару из 1411. године. Он је тада у замену за шест адрфата приложио села у околини Новог Брда: Црешњу, Крињеву, Милојеvence и Глоговицу, а у Левчу Бдчину и Церницу.¹⁵ Да се ситуација ипак променила у односу на време кнеза Лазара види се по томе чега су од намета и дажбина све ослобођени насељеници ових села, наравно у корист манастира. Добили су од деспота уобичајена ослобађања од грађења, поноса, позоба, престоја, соћа, жировнице, осим војнице и пореза владару.¹⁶ Јасно да су овде у питању обавезе становништва које је владар морао да наметне због обавеза према Турцима. У повељи Лаври Светог Атанасија из 1394/95. године монахиње Јевгеније и синова, ослобађају се Лаврина села у Петрушком крају свих обавеза, чак и унче, осим давања новчане дажбине турском султану што је обавеза све српске земље.¹⁷ Очигледно је овде реч о харачу. Међутим, и унча или војница (данак господски) је уведена због Турака. Износила је 20 динара и плаћала се из два дела: летње и зимске унче.

Када је деспот Стефан Лазаревић 1414/15. године даривао манастир Милешеву, са пет села у Моравицама (два Гугља, Храсно поље, Шемгон и Рупељево), он је насељенике ових села ослободио на пет година од работа владаревих великих и малих и

10 Новаковић 1912, 775–776.

11 Исто, 458.

12 ССА 3 (2004) 112 (М. Шуица) тврди да се то могло десити и 1397. године, што је мање вероватно. Младеновић, 2007, 157; Благојевић 2000, 56.

13 Младеновић 2007, 185.

14 ССА 1 (2002) 135 (А. Веселиновић); Младеновић 2007, 176.

15 Младеновић 2007, 192.

16 Исто, 193.

17 Исто, 224.

на две године од унче.¹⁸ Повеља је издата после смиривања ситуације са Турцима и доласка султана Мехмеда I на власт. Упркос томе деспот није могао на дуже време да се одрекне прихода од унче коју су давали насељеници ових села. Можемо закључити да је ситуација која је настала после 1389. године утицала на промену статуса манастирских људи, као и на приходе манастирских властелинстава.

Колико је Деспотовини био важан сваки човек у борби са Турцима види се и из повеље манастиру Ватопеду од 2. јула 1417. године. Њоме се манастиру даје 60 литара сребра од новобрдске царине и за *одмор* монаха када дођу у Србију, село Копривница, чији се насељеници ослобађају свих обавеза, па и војске изузев војске Турцима и на граници новобрдског метоха.¹⁹ Дакле, у рат са Турцима су морали сви да иду и сви су, без разлике, морали да бране свој град. У овом погледу занимљива је и деспотова исправа од 20. јануара 1427. године, Лаври Светог Атанасија. Он је тада овом свето-горском манастиру приложио два сребрна свећњака и 20 литара сребра од новобрдске царине. Такође је даровао и села у Петрусу: Извор са царином, Брњицу и Квасичевицу. Села су ослобођена *зимског данка*, али не и од летњих унчи.²⁰ Они су у ствари ослобођени половине пореза. Занимљиво је да су ова села ослобођена свих работа и данака осим у три случаја: ако деспот крене лично у рат, онда иду и они; да учествују у потерама и сакупљању војске крајишке са војводом крајишким и ако се одреди да иду на зидање Београда.²¹ С обзиром на ситуацију у земљи, ово су биле значајне обавезе. Прво, владар је много чешће ишао лично у рат у односу на ранија времена, јер је то наметала промењена политичка ситуација. Обавеза за крајишку војску потиче из чињенице да су ова села на крајишту, али ни она овде није била ни лака, ни ретка, јер је Петрушко крајиште било на сталном удару Турака.²² Обавеза поправљања и изградње Београда је већ 1428. године постала безпредметна, јер је он споразумом у Тати прешао у угарске руке.

Из наведених примера, који су преко исправа стигли до нас, видљиво је да су се услови живота и привређивања на манастирским властелинствима битно променили у земљама Лазаревића после 1389. године. Услед продора Турака и унутрашњих борби у српским земљама, многа манастирска властелинства су пострадала, а поседе је разграбила властела. Дobar пример за то је дечанско властелинство. Насељеници манастирских властелинстава у земљама Лазаревића су после 1389. године били оптерећени обавезама које раније нису постојале или нису обухватале и *црквене људе*. Ту се пре свега мисли на новчани порез – унче од 20 динара, који се давао из два дела – зими и лети. Не мање важна и оптерећујућа била је и обавеза војске у случају рата са Турцима. Пошто су манастирске економије биле велики произвођачи у средњем веку, ове обавезе су морале да се одразе на ритам производње и величину прихода. Није случајно да у 15. веку, изузев Манасије, није формирано ниједно велико манастирско властелинство, а постојећа углавном нису значајно увећавана новим прилозима. Општа несигурност, чести упади Турака, одлазак најспособнијих насељеника у рат доприносили су запуштању и све мањој производњи на манастирским поседима. Слично је било и са другим црквеним поседима. Посебно су била осетљива епархијска властелинства. У ово време страдају властелинства Скопске и Зетске митрополије и многа друга.

18 ССА 2 (2003) 198 (А. Веселиновић).

19 Младеновић 2007, 372.

20 Исто, 260.

21 Исто, 260.

22 Види Мишић 2010, 121–128.

Литература

Благојевић, М. (2000) „Секуларизација хиландарских поседа у средњовековној Србији“, *Осам векова Хиландара*, Београд, 51–58.

Благојевић М. (1989), „Кнез Лазар – ктитор Хиландара“, *Свети кнез Лазар*, Београд, 47–61.

Јечменица Д. (2014) „Поседи светогорског манастира Светог Пантелејмона у Моравској Србији“, *Власт и моћ. Властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године*, ур. С. Мишић, Крушевац, 183–206.

Леонид (1868) „Стара српска писма из руског манастира Св. Пантелеимона у Светој Гори“, *Гласник СУД 24*, 231–295.

Михаљчић Р. (1976), „Прилог српском дипломатару: даровнице властеоске породице Вукославића“, *ИГ 1–2*.

Мишић С. (2010), „Петрушко и Липовачко крајиште од половине 14. века до 1459. године“, *Историја Поморавља и два века од Варваринске битке*, ур. С. Мишић и А. Шемјакин, Крушевац, 121–128.

Младеновић А. (2007), *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд.

Новаковић Ст. (1912), *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд.

Веселиновић А. (2002), „Повеља деспота Стефана Лазаревића деспотици Евпраксији“, *ССА 1*, 131–144.

Веселиновић А. (2003), „Повеља деспота Стефана Лазаревића манастиру Милешеви“, *ССА 2*, 193 – 206.

Шуица М. (2004), „Повеља кнеза Стефана Лазаревића којом се Хиландару прилаже црква Ваведена Богородичиног у Ибру“, *ССА 3*, 107–124.

Siniša Mišić

THE MONASTERY ESTATE IN LAND OF LAZAREVIC (1390 – 1427)

After the battle of Kosovo (1389) created a new situation in the countries of Prince Lazar. Raids Turks and internal struggles led to the deaths of monasteries and abducting their possession, by the nobility. Sami Lazarevići for military purposes were forced to settle some monastery secularise. On the other hand settlers monastery properties are burdened with the obligation to pay an ounce, the tax that was imposed because of the Turkish rectum. They also imposed the obligation of the army in case of war with the Turks. All this has worsened the situation of the monastic estates as compared to earlier times, which is reflected on their production and income.